

Dr Miloš Stanić¹
Dr Stefan Andonović²

PUNITIVNA ŠTETA – TRAGOVIMA JAVNOG PRAVA

Apstrakt

Institut punitivne štete poznat je i prihvaćen u pojedinim državama uporednog prava, poput Engleske i Južne Afrike. Ovaj institut izaziva dosta polemike, budući da uvodi novine u tradicionalne sisteme odštetnog prava. Naime, građanski sudovi zahvaljujući ovom institutu, dobijaju i preventivnu funkciju, odnosno mogućnost „kaznjavanja“ štetnika, što je svojstveno prevashodno upravnim organima i krivičnim sudovima. Naknada punitivne štete podrazumeva da se pored naknade štete, štetnik „kazni“ i preko iznosa visine štete radi sprečavanja ponavljanja radnje i uticanja na druge da tu radnju ne ponove. U srpskom zakonodavstvu i praksi ovaj institut nije prihvaćen, ali se u pojedinim presudama može uočiti potreba za približavanjem ovom institutu. Uz to, razvoj pojedinih novih grana prava, poput medijskog prava i prava zaštite podataka o ličnosti, zahteva i drugačiji pristup naknadi štete, koja bi trebala da obuhvati i punitivnu štetu. Autori su u ovom radu analizirali institut punitivne štete, njegovu primenu u uporednom pravu u zakonodavstvu i praksi, kao i primenu ovog instituta u domaćem pravnom sistemu. Institut punitivne naknade štete ispitan je i u odnosu na pojedine presude domaćih sudova.

Ključne reči: *Odštetno pravo, javno pravo, medijsko prav, naknada štete, punitivna naknada štete.*

1. Uvodna razmatranja

Zakon o obligacionim odnosima³ Republike Srbije (u daljem tekstu: ZOO) poznaje dva oblika štete. Reč je o materijalnoj i nematerijalnoj šteti. Pod

¹ Naučni saradnik na Institutu za uporedno pravo u Beogradu. mail: stanicmisa@gmail.com.

² Naučni saradnik na Institutu za uporedno pravo u Beogradu. mail: s.andonovic@iup.rs.

³ Zakon o obligacionim odnosima, „Sl. list SFRJ“, br. 29/78, 39/85, 45/89, 57/89, „Sl. list SRJ“, br. 31/93, „Sl. list SCG“, br. 1/2003, „Sl. glasnik RS“ br 18/2020.

materijalnom štetom podrazumeva se umanjeње ili uništenje nečije imovine, poznatije kao „obična šteta“ i sprečavanje povećanja imovine, koje se određuje kao „izmakla korist“. Pored materijalne, postoji i nematerijalna šteta koja predstavlja povredu prava ličnosti, ličnih dobara, života, zdravlja, časti i slobode,⁴ a prema slovu ZOO ona nastaje nanošenjem drugome fizičkog ili psihičkog bola ili straha.⁵ To znači da se pod pojmom nematerijalne štete podrazumeva „njeno negativno određenje u odnosu na materijalnu, tj. imovinsku štetu“,⁶ budući da ona nastaje na nematerijalnim dobrima čoveka.

Kada se javi neki oblik materijalne ili nematerijalne štete, stvara se pravom garantovani interes i ovlašćenje oštećenog lica (lica koje je pretrpelo štetu) da od štetnika (lica koje je prouzrokovalo štetu) zahteva njenu naknadu. Podrazumeva se da oblik naknade štete zavisi od vrste štete.

Osnovni princip odštetnog prava oslikava se u dužnosti štetnika da uspostavi ono stanje u imovini oštećenog koje je bilo pre nego što je prouzrokovao štetu. To podrazumeva integralnu ili potpunu naknadu pretrpljene štete, odnosno vraćanje njegove imovine ili predmeta u ono stanje koje je bilo pre nastanka štete.⁷ U slučaju nepostojanja mogućnosti vraćanja u prethodno stanje, sud ima mogućnosti da dosudi da će ostatak štete (onaj deo koji se ne može ponovo uspostaviti) štetnik naknaditi u novcu.

Sa druge strane, nematerijalna šteta, kao negativna posledica koja dovodi do negativnih psiho-fizičkih doživljaja i posledica u doživljaju oštećenog,⁸ ne može se naknaditi na isti način kao i materijalna šteta, jer jednostavno, uspostavljanje predašnjeg stanja neće biti moguće. Kada je povređeno neko od prava ličnosti, sudu na raspolaganju stoji mogućnost objavljivanja presude, ispravke ili povlaćenje izjave štetnika. Takođe, sud može odrediti i činidbu koja omogućava ostvarivanje svrhe naknade. Ipak, u slučaju fizičkih ili duševnih bolova, kao i u slučaju umanjeња životnih aktivnosti, povrede, ugleda, časti i slobode i pretrpljenog straha, sud će „ako nađe da okolnosti slučaja, a naročito jačina bolova i straha i njihovo trajanje to opravdava, dosuditi pravičnu novčanu

⁴ V. Vrhovšek (2017), „Naknada materijalne i nematerijalne štete fizičkim i pravnim licima u pravu Republike Srbije“, *Časopis udruženja sudijskih i tužilačkih pomoćnika Srbije - Iustitia*, br. 2/2017, Beograd, 35.

⁵ Čl. 155, Zakona o obligacionim odnosima.

⁶ Z. Petrović, N. Petrović (2012), *Naknada nematerijalne štete*, Službeni glasnik, Beograd, 16.

⁷ M. Karanikić-Mirić (2011), „Odmeravanje naknade štete prema vrednosti koju je stvar imala za oštećenika“, *Crimen* (II), br. 1/2011, Beograd, 69.

⁸ U teoriji se zaključuje da ovakvim određenjem nematerijalne štete, zakonodavac polazi od subjektivnoj pojma nematerijalne štete. Vid. D. Medić (2018), „O naknadi nematerijalne štete“, *Zbornik radova „Odgovornost za štetu, naknada štete i osiguranje* (ur. Z. Petrović, V. Čolović), Beograd-Valjevo, 94.

naknadu, nezavisno od naknade materijalne štete kao i u njenom odsustvu.⁹ Uz to, moguća je i naknada buduće štete, kada je ona izvesna po redovnom toku stvari.

Na osnovu svega iznetog možemo zaključiti da je osnovna svrha naknade materijalne i nematerijalne štete u domaćem pravu reparacija oštećenog. Kako se u literaturi navodi: „Sadržina građanske odgovornosti je naknada prouzrokovane štete. I kada se naknada sastoji u plaćanju izvesne sume novca, nju treba razlikovati od novčane kazne, ne samo zato što se naknada isplaćuje oštećenom, a kazna naplaćuje u korist države, nego naročito zbog njihovih svrha – za razliku od svrhe kazne, naknada ima za svrhu popravku štete, reparaciju.“¹⁰

Praktično, to znači da će sud u građanskim parnicama za naknadu štete, utvrđivati da li je i kakva je šteta nastala i kolika je njena visina. Na osnovu tih elemenata, sud će odrediti odgovarajuću novčanu naknadu ili drugu činidbu (reparaciju), sa ciljem da se oštećeni vrati u ono stanje u kojem se nalazio pre nastanka štete. Sud dakle, uspostavlja narušenu ravnotežu u pravnom sistemu bez „kažnjavanja“ oštećenog za njegovu radnju koja je prouzrokovala štetu. Oštećeni može istovremeno biti kažnjen za istu radnju (od strane prekršajnog ili krivičnog suda), ali samo ako je ta radnja predviđena kao radnja prekršaja, krivičnog dela ili drugog kažnjivog dela.

Imajući u vidu bogatu sudsku praksu i brojne životne događaje koji mogu dovesti do nastanka štete, postavlja se pitanje, da li je sa stanovišta pravosudnog sistema uvek i u svakoj situaciji nastanka i naknade štete, adekvatno i celishodno primenjivati princip reparacije? Preciznije, postavljamo pitanje, da li je opravdano, a sa stanovišta funkcije i uloge građanskih sudova i poželjno, otići korak dalje, pa u određenim situacijama, kazniti štetnika za štetnu radnju (kada su ispunjeni uslovi) koja ne predstavlja prekršaj ili krivično delo?

Čini se, da u pojedinim situacijama, jednostavno nije dovoljno samo izvršiti kompenzaciju, već je potrebno i reagovati sa pozicije autoriteta suda upozoriti i kazniti učinioca za svoje delo. Na taj način, funkcija građanskog suda bila bi i preventivna, odnosno egzemplarna. Imajući postavljena pitanja u vidu, na narednim stranama, analiziraćemo institut punitivne ili egzemplarne naknade štete koji stvara prizvuk javno pravnog instituta u građanskim odnosima.

2. Punitivna (egzemplarna) naknada štete

Punitivna naknada štete može se u uporednom pravu naći i pod drugim nazivima. Tako se javljaju termini egzemplarne naknade, retributivne naknade

⁹ Čl. 200, st. 1, Zakona o obligacionim odnosima.

¹⁰ M. Konstantinović (1969), *Obligaciono pravo – Beleške sa predavanja*, Savez studenata Pravnog fakulteta u Beogradu, Beograd, 79.

i kaznene naknade.¹¹ Ovi termini se obično vezuju za svrhu koja se ostvaruje naknadom punitivne štete. Nezavisno od pojma koji se koristi, punitivna šteta suštinski predstavlja suprotnost principu reparacije. U određenim slučajevima, čista naknada prouzrokovane štete jednostavno ne predstavlja dovoljno pravno sredstvo za oštećenog, ali i za javni interes. Zbog toga se u pojedinim uporedno-pravnim sistemima javlja punitivna šteta koja se uvodi sa ciljem „kažnjavanja“ štetnika za uvredljivo ponašanje ili odvracanja od budućih sličnih dela, odnosno ponašanja i radnji koje su prouzrokovale tužbu i postupanje suda. U državama u kojima je dozvoljena, sud ima mogućnost da oštećenom dosudi kaznenu odštetu „ukoliko je šteta posledica zlobnog, nemoralnog, ponižavajućeg, ugnjetavajućeg ili drugog sličnog ponašanja tuženog“.¹²

Ova mogućnost građanskog suda da izađe iz kompenzatorne prirode instituta naknade štete otvara polemiku, budući da se građansko-pravni sudija delimično stavlja i u ulogu prekršajnog, odnosno krivičnog sudije. Kako se u teoriji navodi „Punitivna šteta ostaje jedna od najkontroverznijih oblasti u istoriji odštetnog prava. Sa rastućom literaturom u ovoj oblasti, ostvaren je konsenzus da je korisna, pa čak i neophodna diskusija, posebno na uporedno pravnom nivou, o prirodi, ulozi i upodobljenosti ove štete u materiji odštetnog prava i privatnog prava u celini. Ovo je od posebno značaja imajući u vidu pokušaje reforme i unifikovanja kontinentalnih evropskih sistema i skorašnje odluke u ovoj oblasti prava“.¹³

Osnovna dilema u vezi dosuđivanjem punitivne naknade štete nastaje u odnosu svrhu i cilj kome teži građansko pravo. Naime, svrha punitivne naknade štete je dvostruka. Ona je kompenzatorna, jer se njome uklanjaju ili ispravljaju posledice štete, ali je ujedno i preventivna, jer kažnjavanje štetnika ima za cilj da spreči ponavljanje štetnog događaja od istih ili drugih lica.

Sa druge strane, svrha građanskog prava, pa samim tim i građanskog suda, jeste da uspostavi jednakost učesnika u građansko pravnim odnosima, pa čak i u okvirima štetnog događaja. Prilikom odlučivanja o naknadi štete, u državama u kojima nije prihvaćena punitivna naknada, sud će u parnici zbog naknade štete težiti da uspostavi stanje koje je prethodilo štetnom događaju i time pokušati da zaštiti jednakost učesnika građanskih odnosa, da niko nezakonito ne dobije više što mu pripada i da niko ne izgubi ono što je pravom stekao i što mu pripada. Ukoliko je delo štetnika takvo da vredi ne samo privatne interese,

¹¹ Ovi pojmovi su u najvećoj meri preuzeti iz američkog prava, pa otuda i navedeni termini predstavljaju prevod engleskih pojmova za ovaj vid naknade štete.

¹² A. Mojašević (2011), „Kaznena odšteta u američkom pravu“, *Strani pravni život* 1/2011, Beograd, 198.

¹³ H. Koziol, V. Wilcox (2009), *Punitive Damages: Common Law and Civil Law Perspectives, Tort and Insurance Law*, (ed. Helmut Koziol, Vanessa Wilcox), vol 25, Institute for European Tort Law of the Austrian Academy of Science, Springer, Wien New York, predgovor.

već i javne, svrha kažnjavanja ostvarivaće se u drugoj vrsti sudskog postupka – prekršajnom ili krivičnom. U tim situacijama cilj nije uspostaviti prethodno stanje, već sankcionisati učinioce protivpravnog dela i preventivno uticati na njega da u buduće ne vrši takvu radnju.

Pored osnovne dileme, javlja se i pitanje kriterijuma po kojima treba određivati punitivnu naknadu štete. Pored toga, pitanje visine punitivne štete jeste ono o čemu se najviše polemíše u sistemima u kojima je prihvaćen ovaj institut.

Naravno, postoji veliki broj graničnih slučajeva u kojima radnja štetnika ne predstavlja prekršaj, krivično delo ili drugo kažnjivo delo, ali zato na vređa prava i interesa određenog lica. U takvim situacijama javlja se potreba za preventivnim delovanjem na štetnika i sudskim „kažnjavanjem“, budući da oštećeni nema pravo sam da sprovodi pravdu, kako bi se zadovoljili privatni interesi, ali i društveni moral. Osim toga, ova vrsta naknade predstavlja i podsticaj za oštećene da prijave štetu, čime se dolazi do pravednijeg društva u kome svako odgovara za svoje štetne postupke, jer punitivna odšteta predstavlja i motiv oštećenom da podnese tužbu.

U vezi sa kriterijuma i pitanjem određivanja visine naknade „sudovi se drže nepisanog pravila da kaznena odšteta treba da bude u razumnoj proporciji u odnosu na običnu naknadu štete, kao i da se prilikom dosuđivanja uzme u obzir sposobnost za plaćanje tuženog“¹⁴. Zbog toga, iako kažnjavanje predstavlja cilj krivičnog, a ne građanskog prava, punitivna naknada može se odrediti kao specifična kombinacija krivično i građansko pravne sankcije,¹⁵ kojom se mogu zadovoljiti granični slučajevi u različitim oblastima društvenog života.

3. Punitivna šteta u uporednom i domaćem zakonodavstvu i praksi

Uporedno pravno posmatrano, punitivna naknada štete ne predstavlja institut koji je jednako prihvaćen u svim pravnim sistemima. Primera radi, pravni sistemi Engleske i Južne Afrike poznaju institut punitivne naknade štete. Takođe, pojedine države (Južna Karolina, Mičigen) u okviru Sjedinjenih Američkih Država poznaju ovaj oblik naknade štete. Sa druge strane, veliki broj država evropskog kontinentalnog sistema ne poznaju ovaj oblik naknade štete. Takav je slučaj u Francuskoj, Španiji, Italiji, Nemačkoj, Skandinavskim državama, Austriji, itd.¹⁶

¹⁴ A. Mojašević (2011), 200.

¹⁵ D. Owen (1994), „A Punitive Damages Overview: Functions, Problems and Reform“, *Villanova Law Review*. vol. 39, Unoversity of South Carolina, 365.

¹⁶ H. Koziol (2009), Punitive Damages Admission into the Seventh Legal Heaven or Eternal Damnation / Comparative Report and Conclusions, in Punitive Damages: Common Law and Civil Law Perspectives, Tort and Insurance Law, 25, Institute for European Tort Law of the Austrian Academy of Science, Springer, Wien New York, 282-283.

I pored ovakvog stanja u zakonodavstvu, institut punitivne naknade prisutan je u teoriji, u određenim sudskim odlukama, pa čak i u zakonodavstvu. Kako se navodi „iako je, zbog svoje prekomjernosti i kaznenog karaktera, predmet kritika u državama u kojima postoji, sve je više izražena tendencija njenog širenja, naročito u medijskom pravu, pravu intelektualne svojine i u okviru zaštite ličnih prava.“¹⁷

Srbija pripada grupi evrokontinentalnih pravnih sistema, budući da na njihovoj osnovi baštini svoju pravnu istoriju, ali i pozitivno zakonodavstvo, imajući u vidu geopolitičke ciljeve pridruživanja Evropskoj Uniji, pa samim tim i potrebu usklađivanja nacionalnog zakonodavstva sa evropskim. Zbog toga, kao što smo pomenuli, pozitivno zakonodavstvo Republike Srbije ne poznaje institut punitivne naknade štete. Ipak, čini se da u pojedinim situacijama, posebno u vezi sa naknadom nematerijalne štete, sud ima mogućnost da se koristi određenim oblikom ovog instituta.

Naime, članom 200. stav 1. Zakona o obligacionim odnosima, propisano je da za pretrpljene fizičke bolove, za pretrpljene duševne bolove zbog umanjene životne aktivnosti, naruženosti, povrede ugleda, časti, slobode ili prava ličnosti, smrti bliskog lica, kao i za strah, sud će ako nađe da okolnosti slučaja, a naročito jačina bolova i straha i njihovo trajanje to opravdava, dosuditi pravičnu novčanu naknadu, nezavisno od naknade materijalne štete, kao i u njenom odsustvu. Stavom 2. istog člana, propisano je da će prilikom odlučivanja o zahtevu za naknadu nematerijalne štete, kao i o visini njene naknade, sud voditi računa o značaju povređenog dobra i cilju kome ta naknada služi, ali i o tome da se njome ne pogoduje težnjama koje nisu spojive sa njenom prirodom i društvenom svrhom.¹⁸

Kao što se može primetiti, ZOO ostavlja mogućnost za pravičnu naknadu nematerijalne štete. Pravičnu naknadu sud će odrediti ceneći značaj povređenog dobra i cilj naknade, što otvara mogućnost za sudiju da pod cilj naknade podvede i preventivnu ulogu pravnog sistema, odnosno težnju da „kazni“ štetnika, što može biti od koristi za javne interese i društvo. Takođe, objavljivanje presude, ispravke ili naredba da štetnik povuče izjavu kojom je povreda učinjena, osim toga što ublažava povredu privatnih interesa, utiče da se javnosti ukaže na grešku štetnika koju treba ispraviti i u budućnosti je ne ponavljati.

Ipak, u sudskoj nalazimo izričite stavove o tome da naknada nematerijalne štete nema kazneni karakter. U tom smislu indikativna je presuda Vrhovnog kasacionog suda¹⁹ doneta po reviziji. Činjenično stanje zasnivalo se na tome da je tužiocu rešenjem Okružnog suda u Beogradu iz 2005. godine određen pritvor

¹⁷ S. Ivanović (2017), „Kaznena naknada štete u pravu intelektualne svojine“, *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Nišu*, br. 76, god LVI, Niš, 678.

¹⁸ Vid. čl. 200, ZOO.

¹⁹ Presuda Vrhovnog kasacionog suda, rev. 693/2014 od 25.11.2015. god.

u vezi sa istragom zbog određenog krivičnog dela. Pritvor je trajao čak 1106 dana, kada je zamenjen privremenom merom zabrane napuštanja boravišta bez odobrenja sudskog veća. Presudom suda iz 2009. Godine, tužilac je oslobođen optužbi za krivično delo zbog koga je bio u pritvoru. Tokom trajanja pritvora, tužilac je trpeo nasilje od ostalih pritvorenika, što je uzrokovalo i visok pritisak, nesаницe i strahove. Pored toga, nakon povratka na posao policijskog službenika zabranjeno mu je da zbog zdravstvenog stanja nosi oružje. Zbog svega toga, Viši sud u Beogradu je obavezao tuženu Republiku Srbiju da na ime naknade nematerijalne štete isplati tužiocu iznos od 11.060.000,00 dinara sa zateznom kamatom, kao i troškove postupka. Presudom Apelacionog suda potvrđen je stav Višeg suda i odbijena je neosnovana žalba tužene.

Ipak, Vrhovni kasacioni sud je u revizionom postupku smatrao da je određena naknada odmerena u previsokom iznosu, koji nije u skladu sa elementima njenog odmeravanja koje predviđa ZOO. Sud navodi da „pravična novčana naknada koja se dosuđuje za duševne bolove predstavlja satisfakciju kojom se ublažavaju poremećaji u psihičkoj sferi tužioca kao oštećenog, što mu takođe omogućava da za sebe ostvari neku prijatnost. Novčana suma koja se u tom cilju dosuđuje nije ekvivalent ni mera tužiočevog trpljenja tokom boravka u pritvoru, a zatim u redovnim životnim uslovima. Ona svojim značajem i dejstvom, a samo delimično dosuđenim iznosom ublažava poremećenu psihičku ravnotežu“. Sud je naveo da u tom smislu treba uzeti u obzir više faktora u vezi boravka u zatvoru i života posle izlaska iz njega. Vrhovni kasacioni sud smatra da određena visina naknade ukazuje na „tarifiranje“ Višeg suda od 10.000 dinara za dan proveden u zatvoru, „što nije primereno ideji moralne satisfakcije, kao ni prirodi i cilju pravične novčane naknade“. Obrazlažući svoju revizionu odluku sud navodi da „*po svojoj prirodi naknada nematerijalne štete nema kazneni karakter, već karakter moralne satisfakcije, pa se prilikom njenog odmeravanja mora imati u vidu i cilj kome služi ta naknada, kao njena društvena svrha i opšte društvene prilike.*“ Zbog toga je Vrhovni kasacioni sud smanjio iznos koji treba dosuditi i odredio pravičnu novčanu naknadu od 7.000.000,00 dinara za duševne bolove tužioca, jer bi dosuđivanje većeg iznosa naknade za pretrpljeni vid nematerijalne štete bio u neskladu sa ciljem kome naknada služi.

Na ovom mestu možemo postaviti pitanje da li je pravedno, odnosno pravično u konkretnom slučaju, smanjiti novčani iznos naknade za duševne bolove za čoveka koji je neosnovano proveo u zatvoru 36 meseci života, odnosno 3 godine. Određivanjem niže naknade sud je primenio kompenzatorsku prirodu. Međutim, da li bi primenom instituta punitivne štete sud pravičnije postupio? Moramo imati u vidu da zbog nezakonitog boravka 3 godine u pritvoru neće niko odgovarati prekršajno, niti krivično, jer Republika Srbija ne može da snosi takvu odgovornost. To znači da će ova ogromna šteta za pojedinca ostati neadekvatno sankcionisana. Smatramo da bi u ovom graničnom slučaju, bio adekvatan institut punitivne naknade štete, budući da bi se njime poslala poruka za pažljivijim postupanjem

prema zatvorenicima. Takođe, u konkretnom slučaju bi bila zadovoljena i moralna komponenta, budući da je tužilac nesumnjivo snosio štetu koju je teško odmeriti, pa nije celishodno upuštati se u precizno odmeravanje nećijih duševnih bolova i straha u takvim situacijama.

Slučajevi koji pokazuju potrebu za preventivnim delovanjem, pa i kažnjavanjem štetnika kako se takva štetna radnja ne bi ponavljala, posebno su izraženi u medijskom pravu. Naime, u modernom informacionom društvu, moć medija je velika, pa oni imaju potrebu da što brže plasiraju vesti i informacije kako bi njihovi klijenti (čitaoci) što više vremena provodili uz njihov mediji, nezavisno od toga da li je reč o štampi, digitalnim novinama, radiju, televiziji, itd. U takvoj težnji za senzacionalističkim izveštavanjem, neretko se plasiraju neproverene, netačne i nepouz dane informacije o različitim ljudima, dešavanjima i pojavama. Zbog toga pravni sistemi predviđaju mogućnost naknade štete u slučaju objavljivanja takvih netačnih i neproverenih informacija.

Zakonom o javnom informisanju i medijima predviđeno je da lice na koje se odnosi informacija, čije je objavljivanje u skladu sa ovim zakonom zabranjeno, a koje zbog njenog objavljivanja trpi štetu, ima pravo na naknadu materijalne i nematerijalne štete u skladu sa opštim propisima i odredbama ovog zakona, nezavisno od drugih sredstava pravne zaštite koja tom licu stoje na raspolaganju u skladu sa odredbama ovog zakona.²⁰

U velikom broju parnica zbog povrede časti i ugleda, posebno kada su na strani tuženih bili mediji, sudovi su dodeljivali sličnu sumu u iznosu od oko 100.000 dinara.²¹ Očigledno je da se slučajevi povrede časti i ugleda ponavljaju u velikom broju u Srbiji, a naknada štete uobičajila se u sudskoj praksi u iznosu od oko 100.000 dinara. Čini se da bi daleko pravičnije i adekvatnije rešenje, sa stanovišta principa vladavine prava, poštovanja ljudskih prava i pravne države, bilo prihvatanje instituta punitivne naknade štete. Jednostavno, povećanjem novčanog iznosa, kao svojevrsne kazne za učinjenu povredu, zadovoljili bi se interesi oštećenog, ali bi se i preventivno uticalo na buduće vršenje takvih radnji. Ukoliko štetnik ima u vidu da će za određenu povredu časti i ugleda morati da plati iznos od 100.000 dinara, a sa druge strane, zbog prodatog tiraža će zaraditi znatno više, čak i u danima nakon objavljenog teksta i učinjene štete,

²⁰ Čl. 112, Zakona o javnom informisanju i medijima.

²¹ Vid. presudu Apelacionog suda u Beogradu Gž 7888/2012 od 26.02.2013. god. Apelacionog suda u Novom Sadu, Gž 138/13 od 24.01.2013. god. Takođe, vid. NDN: Odlukom suda Vučićević zbog uvreda da plati 100.000 dinara Gruhonjiću, dostupno na: <http://rs.n1.info.com/Vesti/a500405/NDNV-Odlukom-suda-Vucicevic-zbog-uvreda-da-plati-100.000-dinara-Gruhonjicu.html>, pristup 21.04.2020. god., Za uvredu vladike 100.000 dinara, dostupno na: <http://www.novinar.de/2008/11/22/za-uvredu-vladike-100000-dinara.html>, pristup 21.04.2020. god., SNS da plati Đilasu 100.000 dinara zbog povrede ugleda, dostupno na: <https://www.021.rs/story/Info/Srbija/211745/SNS-da-plati-Djilasu-100000-dinara-zbog-povrede-ugleda.html>, pristup 21.04.2020. god.

može se pretpostaviti da će to podsticajno delovati na njega, posebno što mu se finansijski isplati.

Ukoliko bismo prihvatili punitivnu naknadu štete, „kažnjavanje“ takvih štetnih radnji sa znatno višim iznosima, gde bi se u obzir uzeli različiti kriterijumi poput visine prodatog tiraža, broja učinjenih sličnih prekršaja i subjektivnog odnosa prema štetnom događaju, moglo bi se očekivati da će preventivno delovanje dovesti do smanjivanja broja takvih šteta, na način na koji se to čini kažnjavanjem u javnom pravu. Takav stav već se zastupa se i u teoriji medijskog prava. „Za slučaj da izostanu štetne posledice koje priznaje naše pozitivno pravo, ostaje otvoreno pitanje koje se može rešiti *de lege ferenda*, da li povreda koja nije uzrokovala nematerijalnu štetu u sadašnjem smislu, zaslužuje plaćanje simbolične, represivne ili preventivne novčane naknade za samo povređeno pravo. Ta naknada istovremeno ne bi predstavljala naknadu nematerijalne štete. ...Ta naknada bi, pre svega, imala kazneni i preventivni karakter. ...“²² Takav stav, da povreda nekog prava u isto vreme predstavlja i štetu na ličnom dobu, zastupana je i od strane drugih velikana pravne teorije, poput B. Blagojevića, M. Konstantinovića i drugih.²³ Slični slučajevi u kojima je teško oceniti stepen pretrpljenog bola i straha javljaju se u vezi sa diskriminacijom, gde se dosuđuje iznos zbog povrede prava ličnosti.²⁴

Naravno, ostaje pitanje kriterijuma prema kojima bi trebalo određivati punitivnu naknadu, jer se može desiti da se odredi neprimereno visoka suma za štetni događaj. U tom smislu ilustrativan je slučaj iz *BMW of North America, Inc. Vs. Gore* iz američke sudske prakse.²⁵ Naime, u ovom slučaju radilo se o tome da je tužilac, Ira Gore kupila je novi automobil marke BMW od ovlašćenog zastupnika te firme u Alabami (Sjedinjene Američke Države). Nakon kupovine, ubrzo je došla do saznanja da je vozilo koje je ona kupila, iako novo, prefarbano. Zbog toga, ona je tužila američkog distributera BMW-a, sa tvrdnjom da je on počinio prevaru, budući da kupac, u ovom slučaju tužilac, nije obavešten da je automobil prefarban. Okružni sud u Alabami je nakon odlučivanja porote, dosudio 4.000 dolara na ime kompenzacije, kao i čak 4.000.000 dolara na ime punitivne naknade, odnosno kaznene odštete. U postupku po žalbi, Vrhovni sud u Alabami je utvrdio da odluka Okružnog suda nije preterana, pa samim tim ne krši ni pravo na pravično suđenje tuženog, koje je zagarantovano 14. amandmanom. Ipak, imajući u vidu grešku u proceni porote o visini štete, Vrhovni sud Alabame smanjio je visinu kaznene odštete na dva miliona dolara.

²² D. Popesku (2014), *Zaštita prava ličnosti od povreda u medijima*, Poslovni biro, Beograd, 250.

²³ D. Popesku (2014), 251.

²⁴ Vid. presudu Apelacionog suda u Beogradu Gž 3216/13 od 10.05.2013. god., presudu Vrhovnog kasacionog suda rev2 687/2012 od 27.12.2012. god.

²⁵ *BMW of North America, Inc. Vs. Gore*, no. 94-896 od 20. 05. 1996. Dostupno na: <https://caselaw.findlaw.com/us-supreme-court/517/559.html>, pristup 21.04.2020. god.

Zbog takve odluke, BMW se obratio Vrhovnom sudu Amerike, smatrajući da mu je povređeno pravo na 14. Amandman. Vrhovni sud Amerike je zaključio da je nesporno pravo država da mogu da izreknu kaznenu, odnosno punitivnu odštetu radi sprečavanja, odnosno odvratanja od nezakonitog ponašanja, norma 14. Amandmana zabranjuje državama da izriču grubo prekomerne kazne licima koja učine štetu. Prema stanovištu suda, u ovom slučaju, kaznena odšteta je bila prekomerna, budući da se javio odnos od 500:1 u korelaciji kaznene odštete i stvarne štete. Na taj način, pravo tuženog, odnosno BMW-a na pravično suđenje su prekršena, budući da on nije mogao da očekuje ovakvu kaznu, budući da nije ni obavešten o tom. Po ponovnom postupku, pred Vrhovnim sudom Alabame, tuženi BMW pristao je da isplati 50.000 dolara na ime punitivne naknade štete.

Kao što se može zaključiti, punitivna naknada štete ne može se dosuđivati u neograničenom iznosu. Ona mora da prođe određene filtere sudskog odlučivanja i procene da li se njom ostvaruje preventivna svrha za štetnika, ali i za sve druge potencijalne štetnike koji se nađu u sličnoj situaciji. Jednostavno, određena novčana sankcija za načinjenu štetu, kao i glas javnosti koji se javi o određenoj odluci suda, utičaće na sve moguće štetnike.

Iako u Srbiji nije prihvaćen institut punitivne naknade štete, u jednoj zanimljivoj presudi²⁶ Vrhovnog kasacionog suda, pronalazimo odlučivanje suda koje je jako blisko institutu preventivnog kažnjavanja. Jednostavno, sud je u ovom slučaju odstupio od obaveze utvrđivanja stepena pretrpljenog psihičkog bola i dosudio naknadu štete isključivo zbog povrede prava ličnosti, za koju se u literaturi navodi da predstavlja jednu od situacija kod kojih se opravdava dosuđivanje punitivne naknade. Ovaj slučaj, vezuje se za presudu Višeg suda u Beogradu br. P3 348/16 od 18.01.2016. godine, kojom je delimično usvojen tužbeni zahtev tužilje, gde su tuženi solidarno obavezani da isplate iznos od 50.000,00 dinara, sa zakonskom zateznom kamatom, na ima naknade nematerijalne štete, kao i troškove postupka. Stavom 2., odbijen je zahtev tužilje da tuženi solidarno isplate iznos od 450.000,00 dinara po istom osnovu.

U jednom časopisu (nedeljniku) objavljena je fotografija tužilje i fotografija njenog telefona uz prateći tekst. Tekst se odnosio na tri fotografije. Prva na kojoj je tužilja sa još jednim licem (iz žirija određenog zabavnog televizijskog programa), druga na kojoj je telefon u rukama tužilje na kome se vidi njen profil sa društvene mreže *Facebook* i recept za čuretinu i treća fotografija na kojoj se vidi telefon tužilje sa listama poziva (u vezi sa tekstom i prethodno pomenutim receptom). U dokaznom postupku utvrđeno je da autor teksta i fotograf *nisu* tražili saglasnost tužilje za objavljivanje fotografije telefona.

²⁶ Prikaz presude preuzet iz S. Andonović (2019), „Naknada nematerijalne štete zbog povrede prava ličnosti – između zakona i prakse“, Zbornik radova sa XXII međunarodnog skupa *Odgovornost za štetu, naknada štete i osiguranje*, Institut za uporedno pravo, Udruženje za odštetno pravo, Pravosudna akademija, Beograd – Valjevo, 213-221.

Viši sud je zaključio da je saglasno Zakonu o javnom informisanju i medijima²⁷ tužbeni zahtev za naknadu nematerijalne štete zbog povrede prava ličnosti osnovan, budući da su tuženi objavljivanjem fotografije tužiljinog telefona, zajedno sa listom poziva, povredili privatnost tužilje. Sud navodi da su tuženi na taj način tužilji „pričinili štetu, s obzirom da nije pribavljen pristanak tužilje za objavljivanje informacije iz privatnog života, niti je tužilja informaciju namenila javnosti, što je imalo za posledicu osećaj povređenosti kod tužilje i obavezu da se pravda prijateljima“.²⁸ Na osnovu toga, odlučujući o visini naknade nematerijalne štete, sud je odlučio da pravična novčana naknada za povredu prava na privatni život tužilje iznosi 50.000,00 dinara, „polazeći od značaja povređenog dobra i cilju kome naknada služi“.

Na ovom mestu postavlja se pitanje opravdanosti dosuđivanja naknade nematerijalne štete, budući da nije utvrđena posledica u vidu pretrpljenog bola ili straha, a posebno nije utvrđen intenzitet koji opravdava dosuđivanje pomenutog iznosa naknade. Takav je bio i stav Apelacionog suda po žalbi, koji smatramo ispravnim. Apelacioni sud je našao da je prvostepeni sud pravilno utvrdio činjenično stanje, ali da je na takve činjenične elemente pogrešno primenio materijalno pravo. Po žalbi je odlučivao Apelacioni sud u Beogradu²⁹ koji je preinačio presudu Višeg suda u Beogradu, tako što je odbio kao neosnovan tužbeni zahtev tužilje budući da tužilja nije pružila dokaze o postojanju štete, jer po iskazu tužilje nije došlo do poremećaja u ličnoj sferi tužilje, pa samim tim ona nema ni prava na naknadu nematerijalne štete.

Na ovu odluku tužilja je blagovremeno izjavila reviziju zbog pogrešne primene materijalnog prava i pogrešno utvrđenog činjeničnog stanja. Vršeci ispitivanje pobijane presude Apelacionog suda, VKS je našao da je tužiljina revizija osnovna. Ovaj sud smatra da je tužbeni zahtev tužilje delimično osnovan, jer su objavljene fotografije telefona tužilje sa listom poziva trećim licima, čime je povređena privatnost tužilje, a time joj je i pričinjena šteta.

U daljem tekstu Vrhovni kasacioni sud navodi da postojanje štete svakako predstavlja uslov da bi se ostvarilo pravo na njenu naknadu. Međutim, na istoj strani presude navodi se da „sama činjenica da je došlo do zadiranja u pravo privatnosti, na način kako je to utvrđeno u nižestepenim odlukama, daje tužilji pravo na naknadu nematerijalne štete. Otuda tužilja u ovakvoj situaciji nije morala ni da dokazuje da je taj vid štete pretrpela jer je pretpostavka da samo zadiranje u prava privatnosti...dovodi do povrede prava ličnosti, a samim tim i do nematerijalne štete. Uostalom, tužilja je kao parnična stranka i navela da

²⁷ Pozivajući se na čl. 9, st. 1, tač. 80, 82, 112, 113, 114, 115 i 118, Zakona o javnom informisanju i medijima.

²⁸ Par. 1, Presude Apelacionog suda u Beogradu Gž3 156/16, 3.

²⁹ Presuda Apelacionog suda u Beogradu, br. Гж3 156/16 od 01.06.2016. god.

je zbog navedenog bila povređena“.³⁰ Ovim stavom potvrđena je odluka Višeg suda u Beogradu, koji je obavezao tužene da isplate iznos od 50.000,00 dinara na ime naknade nematerijalne štete.

Kao što se može zaključiti iz izloženog, sud je obavezao tužene da isplate određeni iznos na ime naknade nematerijalne štete samo zbog činjenice da je došlo do zadiranja u pravo na privatnost, bez potrebe da se utvrđuje postojane same nematerijalne štete. Na taj način sud se u određenom obimu približio institut punitivne naknade štete, budući da dosuđeni iznos može da utiče na štetnika da ne ponovi zadiranje u privatnost lica o kojima piše u svojim tekstovima. Ovakav stav posledica je prihvaćene pretpostavke sudske prakse, prema kojoj su u pravu medija, da su titularu na naknadu štete samim nedozvoljenim objavljivanjem ličnih dobara, narušeni psihički integritet i pravo na privatnost.³¹

4. Zaključak

Iako je osnovna svrha naknade štete reparacija oštećenog i vraćanje njegove pravne i materijalne situacije u ono stanje u kojem se nalazio pre štetnog događaja, u uporednom odštetnom pravu javlja se i institut punitivne ili egzemplarne naknade štete. Sam naziv ovog instituta govori o njegovoj specifičnoj pravnoj prirodi, koja izlazi iz građansko pravne sfere i zalazi u javno pravnu prirodu, zbog mogućnosti „kažnjavanja“ učinioca u javnom interesu, koje je imanentno principa javnog prava, krivičnog, prekršajnog i upravnog. Uvođenje ovog instituta u pravne sisteme opravdava se graničnim slučajevima, odnosno situacijama u kojima postoji potreba da se preventivno utiče na štetnika, ali i na druge potencijalne štete, kako bi se egzemplarnom kaznom ukazalo na potrebu drugačijeg postupanja u istoj situaciji. Ovi granični slučajevi, u kojima je načinjena šteta, neće ujedno predstavljati prekršaj, krivično delo ili drugo kažnjivo delo, pa će u tom pogledu reakcija javnog prava izostati.

Domaće zakonodavstvo, kao ni sudska praksa (u najvećoj meri) ne poznaju institut punitivne naknade štete. Ipak, kao što se moglo zaključiti na obrađenoj odluci najvišeg suda u državi, postoji potreba da se makar u određenom delu, ovaj institut implementira u domaće pravo. Praktična potreba za prihvatanjem ovog instituta posebno je izražena u oblasti medija, odnosno medijskog prava, gde sudovi gotovo po pravilu za učinjenu štetu dosuđuju isti novčani iznos od 100.000 dinara.

Primenom punitivne štete i kažnjavanjem medija za povredu časti i ugleda, kao i za netačno i pogrešno informisanje mediji bi bili „sankcionisani“ za takve nepoštene radnje. Takođe, određivanjem višeg iznosa od materijalne, odnosno nematerijalne štete uticalo bi se na medije da ne ponavljaju takve postupke

³⁰ Par. 1, Presude Vrhovnog kasacionog suda Rev 1903/2016, 3.

³¹ D. Popesku (2014), 250.

kojima se vredaju prava drugih lica. Isto tako, potreba za ovim institutom se javlja i u vezi sa zaštitom prava ličnosti, a posebno prava na zaštitu podataka o ličnosti, do čije će povrede u budućnosti sve više dolaziti. Zbog svega toga, treba razvijati svest o postojanju ovog instituta i razmišljati o njegovoj implementaciji u pojedine oblasti domaćeg prava.

* * *

PUNITIVE DAMAGE – FOLLOWING TRACES OF PUBLIC LAW

Summary

The institute of punitive damage is known and accepted in some countries of comparative law, such as England and South Africa. This institute causes a lot of controversy, as it introduces innovations into traditional systems of compensation law. Thanks to this institute, civil courts gain a preventive function, the possibility of “punishing” perpetrator, which is characteristic primarily of administrative bodies and criminal courts. Compensation for punitive damage means that in addition to compensation for damage, the perpetrator is “punished” over the amount of damage, in order to prevent the re-doing of the harmful action, as well as influence on others not to repeat that action. In Serbian legislation and judicial practice, this institute has not been accepted, but in some judgments we could notice need for this institute. In addition, the development of new branches of law, such as media law and the right to personal data protection, requires a new approach to damages and compensation, which should include punitive damage. In this paper, the authors analyze the institute of punitive damage, its application in comparative law in legislation and practice, as well as the application of this institute in the domestic legal system. The institute of filing damages was also examined in relation to individual judgments of domestic courts.

Key words: Compensation law, public law, media law, damages, punitive damages.